ULUSLARARASI AHISKA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2792-0747
Web: www.aharde.com
İletişim: aharde.iletisim@gmail.com
/AhardeJournal

"Tiflisskiye Vedomosti" Gazetesinde Yayınlanan *"Ahıska Mescidi ve Kütüphanesi"* Makalesinin Analizi

An Analysis of the Article *"Ahiska Mosque and Library"* Published in the Newspaper *"Tiflisskie Vedomosti"*

Анализ статьи *"Ахыскинская мечеть и библиотека"*, опубликованной в газете *"Тифлисские Ведомости"*

Ahmet Niyazov[1]

[1] Doç. Dr., Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölüm Başkanı, ahniyazov@hotmail.com, https://orcid.org/0000-0001-8164-2184.

: 10.5281/zenodo.17760481

Orijinal Araştırma Makalesi / Original Research Article / Оригинальная исследовательская работа

Geliş Tarihi / Received / Дата прибытия: *13.10.2025*
Kabul Tarihi / Accepted / Дата принятия: *19.11.2025*

Öz

Bu makale, Sankovski'nin gözlemlerine dayanan ve Ahıska'daki Ahmediye Mescidi, Medresesi ile Kütüphanesi'ni konu alan tarihî bir metin çerçevesinde, Ahıska Türklerinin dinî, kültürel ve bilimsel mirasını Osmanlı-Rus ilişkileri bağlamında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Metin, XIX. yüzyıl başlarında Rusya'nın Kafkaslar'daki yayılmacı politikalarının, Osmanlı'nın bölgedeki dinî ve kültürel kurumlarına etkisini gözler önüne sermektedir. Ahıska'nın düşüşüyle birlikte ortaya çıkan kültürel yağma, Osmanlı medeniyetinin sınır bölgelerindeki ilmî ve dinî kurumlarının ne denli gelişmiş olduğunu ortaya koyarken, aynı zamanda bu kurumların siyasi çatışmalar karşısında nasıl savunmasız kaldığını da belgelemektedir. Çarlık Rusyası'nın Kafkasya'daki idarî, siyasî ve kültürel politikalarının topluma aktarılmasında mühim bir araç işlevi gören Tiflisskiye Vedomosti gazetesinde yayımlanan ilgili makale, yalnızca siyasî ve tarihî bir çerçevede değil, aynı zamanda Ahıska bölgesinin özgün kültürel değerleri ile diğer kültürlerle mukayese edilebilir daha köklü esaslara dayalı gelişmiş yönleri üzerinden de ele alınmaktadır. Bu makalemizde Sankovski`nin Ahıska özelinde Osmanlı imgesinin Rus imparatorluk bakış açısıyla karşılaştırılması ile ilgili birtakım konular irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Ahıska, Tiflisskiye Vedomosti, Sankovski, Mescit, Kütüphane.*

Abstract

This article aims to analyze the religious, cultural, and scientific heritage of the Ahiska Turks in the context of Ottoman–Russian relations, through the lens of a historical text based on Sankovski's observations concerning

Open Access: This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (https:// creativecommons.org/licenses/by/ 4.0/).

the Ahmediye Mosque, its madrasa, and its library in Ahiska. The text reveals the impact of Russia's expansionist policies in the Caucasus at the beginning of the 19th century on the Ottoman Empire's religious and cultural institutions in the region. The cultural plunder that followed the fall of Ahiska demonstrates both the advanced character of the Ottoman Empire's scholarly and religious institutions in the frontier regions and their vulnerability in the face of political conflict. The article published in Tiflisskie Vedomosti, which served as an important medium for conveying Tsarist Russia's administrative, political, and cultural policies in the Caucasus, is examined not only within a political and historical framework but also in relation to Ahiska's distinctive cultural values and its deeply rooted, comparatively developed traditions. In this study, the Ottoman image constructed by Sankovski with regard to Ahiska is discussed in comparison with the Russian imperial perspective.

Keywords: *Ahiska, Tiflisskie Vedomosti, Sankovski, Madrasa, Library.*

Резюме

Целью данной статьи является анализ религиозного, культурного и научного наследия турок-ахыска в контексте османо-российских отношений через призму исторического текста, основанного на наблюдениях Санковского о мечети Ахмедие, её медресе и библиотеке в Ахыске. В тексте раскрывается влияние экспансионистской политики России на Кавказе в начале XIX века на религиозные и культурные институты Османской империи в регионе. Культурное разграбление, последовавшее за падением Ахыски, демонстрирует как развитость научных и религиозных институтов Османской цивилизации в приграничных регионах, так и их уязвимость перед лицом политических конфликтов. Статья в газете «Тифлисские ведомости», послужившей важным средством для передачи административной, политической и культурной политики царской России на Кавказе, рассматривается не только в политико-историческом контексте, но и с точки зрения уникальных культурных ценностей Ахыски и её более развитых аспектов, основанных на прочных традициях, сопоставимых с другими культурами. В данном исследовании османский образ, созданный Санковским в отношении ахыска, рассматривается в сравнении с российской имперской перспективой.

Ключевые слова: *Ахыска, Тифлисские Ведомости, Санковский, медресе, библиотека.*

1. Giriş

Ahıska, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu sınırındaki önemli kale şehirlerinden biri olarak uzun süre askerî, kültürel ve dinî merkez işlevi görmüştür. Özellikle 16. yüzyıldan itibaren[2] bölgede inşa edilen hanlar, hangahlar, medreseler, camiler ve kütüphaneler, Osmanlı'nın ilim ve irfan siyasetinin bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, Sankovski'nin notlarında betimlenen Ahıska şehri, Ahıska Kalesi, Ahmediye Mescidi, Medresesi ve Kütüphanesi, sadece dinî ibadetin değil, aynı zamanda ilmî ve kültürel faaliyetin de merkezi olarak öne çıkmaktadır. Sankovski, bölgeyi yapısal Türk-Müslüman[3] kültür değerleri açısından tahlil ederek konuyu ele almakta ve şahit olduğu her bir detayı bu

[2] Kaledeki en görkemli yapı Ahmediye Camii'dir. Resmî belgelerde caminin inşa yılı 1749 olarak belirtilmektedir. Ancak bazı seyahatnameleri dikkate alsak taş binadan daha önce burada kerpiçten yapılmış bir ibadethane bulunmaktadır ki, seyahetnamede buna "topraktan karı kadim bir mabed", yani topraktan eski işçiliği bulunan mabed kaydı ile ibadethanenin öncesi hakkında bahsedilmiştir (Çelebi, 1898, 324). Bu da mabedin o tarihte (1749) taş malzemeyle yeniden yapıldığını ortaya koymaktadır (Niyazov, 2016, 29). Dolayısı ile bölgede han ve mescit gibi yapıların XVI. asır ve sonrasına ait edilmesi bölge ile bağlantılıdır.

[3] Ahıska bölgesinin Müslüman-Türk kimliği; dili, düşünce dünyası, yaşam biçimi, manevi ve kültürel değerleri, gelenek-görenekleri ve hatta müzik yapısıyla Türk kültürünün temel niteliklerini yansıtmaktadır. Bölgenin etnik dokusu çoğunlukla tarihsel süreç çerçevesinde değerlendirilmekte, burada kurulmuş devletlerin yanı sıra göç hareketleri ve iskân politikaları belirleyici unsurlar arasında sayılmaktadır. Nitekim Ahıska Türkleri, göç ve sürgünler sırasında farklı kültürlerden aldıkları bazı müzik unsurlarını kendi gelenekleri içine katmış, fakat bu etkileşim onların özgün kimliğini zedelememiştir. Tam tersine, kültürel aktarımı kuşaktan kuşağa sürdürerek Türk kimliğini muhafaza etmişlerdir (Bk. Mustan, Koray ve Sibel, 2020, 161). Bu nedenle Ahıskalılar, Kafkasya'daki diğer halklardan ayrılan ve Türklüğüyle öne çıkan bir topluluk olarak görülmektedir. Müzikal açıdan da bu farklılık belirgindir: Ahıskalıların müzik kültürü, Türklüğe özgü tek sesli (monofonik) yapıyı korurken, Gürcüler gibi çok sesli (polifonik) geleneklere sahip topluluklardan ayrılmaktadır. Nitekim yapılan araştırmalar Ahıska bölgesinin etnomüzikal yapısının monofonik karakter taşıdığını ortaya koymaktadır (Zhuzhunadze, 2018, 340). Bu özellik de Türk kültürüne has bir nitelik olarak kabul edilmektedir.

konjoktürden değerlendirmektedir (T.V., 1828, №16. (01-03)). Nitekim bölgenin Türklüğü, tarih öncesi dönemlerden itibaren burada yaşayan Buntürkler ve Hunların varlığı ile açıklanmaktadır. Kaynaklar bu toplulukların yerli Türk boyları olduğunu belirtmektedir (Brosset, 1849, 33; Marr, 1931, 165). Ayrıca Gürcü kaynaklarında "Didi Türkoba" adıyla anılan olay da Ahıska'nın Türk kimliği açısından dikkat çekici bir tarihî hadisedir. Sultan Melikşah (1072-1092) döneminde kalabalık Türk gruplarının Güney Kafkasya'ya yerleştirilmesi (Gümüş, 2019, 15) ve XI-XII. yüzyıllarda Selçuklulara karşı askerî güç olarak getirilen, kalıcı biçimde iskân edilen kırk bin Kıpçak ailesi -yaklaşık 400.000 kişilik bir nüfusa denk gelmektedir- bölgenin Türklüğünü güçlendiren en önemli unsurlardan biri olmuştur (Rásonyi, 1996, 145). Bununla birlikte Çarlık Rusiyası'nın bölge ile alakalı raporlarında dahi Ahıska, bölge olarak Kars ve Ardahan'la birlikte anılarak Türk yurdu hesap edilmiştir (AKAK, VII/12. (док. 22)). Bu bağlamda Sankovski Ahıska bölgesini ele alırken bu Türk yurdunun Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusyası arasında hem siyasi hem de kültürel bir çatışma ve etkileşim alanı olduğuna dikkat çekmiştir. Ahıska'nın sahip olduğu çok katmanlı Türk-İslam kültürel mirası, özellikle Ahmediye Camii ve çevresindeki yapıları (medrese, kütüphane, türbe) vasıtasıyla somut bir şekilde temsil edilmektedir (T.V., 1828, №16. (01)).

Bu makalede, Sankovski'nin değerlendirmesi ile Ahıska'daki söz konusu kurumların niteliği, onların Osmanlı İslam medeniyeti içindeki yeri, Çarlık Rusyası'nın yayılmacı politikalarının etkisiyle nasıl tahrip edildiği ve bu tahribatın Türk-Rus ilişkileri bağlamında ne anlama geldiği ele alınacaktır.

2. "Tiflisskiye Vedomosti" Gazetesi ve Onun Basın-Yayın Stratejisi

2. "Tiflisskiye Vedomosti" Gazetesi

"Tiflisskiye Vedomosti" gazetesi, 1828 yılında Tiflis'te yayımlanmaya başlamış ve Kafkasya'nın ilk düzenli resmî gazetelerinden biri olmuştur (Zertsalov, 1941, 1). İlk sayıları dört sayfa olarak Rusça ve Gürcüce yayımlanan Gazete, 1829 yılından itibaren Farsçanın da eklenmesiyle üç dilde neşrini sürdürmüştür (Kandelaki, 1974, 15). Çarlık Rusyası'nın bölgedeki idari, siyasi ve kültürel egemenliğini pekiştirme amacıyla kurulan bu Gazete, 1832 yılına kadar aralıksız olarak yayımlanmıştır. Gazete, N.M. Sipyagin'in öncülüğünde yayın hayatına başlamış olup, dolayısı ile gazete her yönü ile General Sipyagin'e aitken baş editörlüğünü tarihçi ve gazeteci Pavel S. Sankovski (1798-1832) üstlenmiştir (AKAK, VII/9-16. (док. 16-32)). İlk dönemlerinde Tiflis Genel Valiliği'nin doğrudan kontrolü altında faaliyet gösteren Gazete, resmî bildirilerin, hukuki düzenlemelerin ve devlet politikalarının halka ulaştırıldığı bir araç olarak işlev görmüştür. Bu yönüyle *Tiflisskiye Vedomosti*, yalnızca bir basın organı değil, aynı zamanda Çarlık idaresinin bölgedeki halkla kurduğu kurumsal iletişimin temel taşı olarak da değerlendirilmektedir (Vateyşvili, 1973, 124-135).

Gazete özellikle 1830'lardan itibaren çeşitlilik kazanmıştır. Başlangıçta yalnızca resmî metinler ve idarî duyurularla sınırlı kalan içerik, ilerleyen yıllarda kültürel, bilimsel ve edebî yazılarla desteklenmiş, böylece Gazete, Tiflis'in çok etnikli yapısına hitap eden bir bilgi ve kültür kaynağına dönüşmüştür. Gazete, yayın tarihinin her döneminde Anadolu ve özellikle Ahıska bölgesinden de farklı konularda gerek haber niteliğinde güncel hayata ve gerekse de bilgi amaçlı toplumsal hayata dair analizlere yer vermekteydi (T.V. №23, №41, № 51 vs.). Çarlık Rusyası Ahıska'yı Türk topraklarından sayarak Türk vilayeti şeklinde kaydetmesine rağmen zaman zaman özellikle Ahıska bölgesi hakkında başta "*Tiflisskiye Vedomosti*" gazetesi olmakla bir takım ilgili gazetelerde bölge stratejisi hakkında haberler ve analiz içerikli yazılara yer vermiştir (AKAK, VII/12. (док. 22)). Bu süreçte Rus dili ve kültürünün yaygınlaştırılması Gazete'nin en önemli misyonlarından biri olmuştur.

General Paskeviç'in kâtibi, tarihçi, yazar Pavel Stepanoviç Sankovski (1798-1832) *"Tiflisskiye Vedomosti"* gazetesinin yazı işleri sorumlusu idi. Sankovski, Ahıska'nın Ruslar tarafından işgalinin canlı şahidi olmuş, savaşın ardından tek başına kaleyi karış karış gezmiştir. Ahmediye Camii, Medrese

ve Kütüphanesi hakkında detaylı bilgiye de sahip olan Sankovski burada gördüklerini ve Kale'deki tarihî süreç hakkında düşüncelerini kaleme almış, hatıratını savaştan iki ay sonra Gazete'nin XVI. sayısında uzun bir makale hâlinde bastırmıştır. "**Ахалцыхская Мечеть и Библиотека**" -*Ahıska Mescit ve Kütüphanesi*- Rusça makale yazısı Ahıska'nın medeniyet tarihi açısından önemli ve orijinal bilgiler sunmaktadır (T.V. 1828. №16.).

Sankovski, imparatorluk merkezinden taşra basınını yönlendiren önemli isimlerden biri olmuş, Tiflis'te yayımlanan *Tiflisskiye Vedomosti* üzerinde de etkili olmuştur. Onun katkılarıyla Gazete, yalnızca resmî bir yayın organı olmanın ötesine geçerek edebî çeviriler, kültürel yorumlar ve Avrupa'daki gelişmelere dair bilgiler yayımlamaya başlamıştır. Sankovski'nin yönlendirmeleri, Kafkasya'daki okur kitlesinin Rus İmparatorluğu'nun kültürel atmosferine dâhil edilmesi sürecinde belirleyici bir rol oynamıştır. *Tiflisskiye Vedomosti*, XIX. yüzyıl boyunca Kafkasya'nın basın tarihinde öncü bir konumda bulunmuş, hem resmî ideolojinin taşınmasında, hem de bölgenin kültürel hayatının şekillendirilmesinde etkin bir rol üstlenmiştir. Sankovski'nin faaliyetleri ise gazetenin edebî ve kültürel yönünün güçlenmesine hizmet etmiş, böylece Gazete yalnızca bir devlet organı değil, aynı zamanda imparatorluk kültürünün bölgedeki taşıyıcısı hâline gelmiştir.

2.2. "Tiflisskiye Vedomosti" Gazetesinin Kafkasya Stratejisi

Çarlık Rusiyasının Kafkasya'da yayınladığı diğer gazetelerde olduğu gibi "*Tiflisskiye Vedomosti*" gazetesi de Çarlığın sansür politikası gereğince yayın stratejisi belirlemiştir. Gazete 1828 senesinde yayına başlasa da Gazete ile ilgili özel karar daha önceden alınmıştır. Şöyle ki, ilgili kararda;

> "*Tiflis Valisinin başlıca yetki ve denetimi altında bulunan "Tiflisskiye Vedomosti" gazetesini yayınlayan komite, 10 temmuz 1826 tarihli Yüksek mahkeme tarafından onaylanan sansür tüzüğünün kurallarına tam bir titizlikle uymakla yükümlüdür.*"[4] (AKAK, VII/9. (dok.16)).

Öncelikle Gazete'nin stratejisinde **idari işlev**, yani resmî duyurular, idarî kararlar ve hukuki düzenlemeleri halka aktaran bir araç olarak tasarlanmış, böylece Çarlık yönetiminin Kafkasya'daki meşruiyetini güçlendirme amacı taşımıştır. Bu yönüyle Gazete, sadece bir haber kaynağı değil, aynı zamanda devletin idarî mekanizmalarının halkla buluştuğu resmî bir iletişim kanalıdır. İkinci olarak, Gazete **ideolojik kontrol** üzerine kurulmuştur. İmparatorluk merkezinin politikalarıyla uyumlu içerikler üretilmiş; Rus kültürünün, dilinin ve modernleşme anlayışının yaygınlaştırılmasına özel bir önem verilmiştir. Bu doğrultuda, yerel halkın imparatorluğa bağlılık duygusunu pekiştirmek ve farklı etnik gruplar arasında Rus kimliği etrafında bir birlik algısı yaratmak hedeflenmiştir (Kandelaki, 1974, 15). Bunun yanı sıra, Gazete **kültürel aracı** işlevi de görmüştür. Bölgedeki edebî ve bilimsel gelişmelerin duyurulması, tercümelerin yayımlanması ve çeşitli kültürel etkinliklere dair bilgilendirmeler, Kafkasya'nın imparatorluk coğrafyasına entegre edilmesi stratejisinin bir parçasıdır. Bu süreçte, Tiflis'in bölgesel bir kültür ve yönetim merkezi olarak konumunun pekiştirilmesi amaçlanmıştır (Vateyşvili, 1973, 124-135).

Tiflisskiye Vedomosti, yalnızca bir gazete değil, Çarlık Rusyası'nın Kafkasya'daki yönetim stratejisinin temel iletişim araçlarından biri olmuştur (Zertsalov, 1941, 2). İdarî, ideolojik ve kültürel işlevlerin bütünleştiği bu yayın politikası, hem yerel halkın kontrol altında tutulmasını hem de bölgenin imparatorluk değerleriyle uyumlu bir şekilde dönüştürülmesini hedeflemiştir.

[4] "Комитетъ изданія "Тифлисскихъ Ведомостей" находясь подъ главнымъ попеченіемъ и надзоромъ Тифлисскаго военнаго губернатора, обязанъ наблюдать со всею строгостью правила высочайше утвержденнаго 10-го іюля 1826 года устава о цензурѣ".

3. Gazete Makalesinin Güncel Bilgilerle Tahlili

3.1. Ahmediye Mescidi: Osmanlı Mimarisi

Ahmediye Camii, Osmanlı idaresi altında bir merkezî güç ve dinî otoritenin sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Caminin mimarî unsurları Osmanlı'nın hem mimarî mirasını hem de cami külliye yapısı ile İstanbul merkezli İslami otoritenin periferideki uzantısını göstermektedir (Çobanoğlu, 2002, 26/542). Bu bağlamda cami Sankovski'ye göre sıradan bir ibadethane değil, Müslüman-Türk kimliğinin taşradaki mühürlerinden biridir (T.V., 1828, №16. (02)).

Ayrıca caminin içindeki sadelik, Sünni anlayışın estetik algısını, yani şatafattan uzak, tevhit esasına dayalı İslami yaklaşımı yansıtmaktadır. Sankovski'nin betimlemesine göre, Ahmediye Mescidi'nin mimarisi, sadece dinî bir yapının ötesinde bir Osmanlı otoritesinin simgesi olarak da okunabilir. Yapının Ayasofya'ya benzetilmesi, mimarisinin kudreti kadar simgesel önemine de işaret etmektedir. Altın kubbeler, dört sütunlu giriş, minare ve avludaki fıskiye gibi unsurlar, klasik Osmanlı cami mimarisinin taşrada da ne denli gelişmiş örneklerinin olduğunu göstermektedir (T.V., 1828, №16. (01)).

Ahmet Paşa'nın camideki müezzin mahfilini yalnızca kendisi için kullanması üzerinden anlatılan rivayet, Osmanlı'nın iç disiplin mekanizmasını ve bu mekanizmanın suistimale karşı verdiği tepkiyi sembolize eder. Paşa'nın idam edilmesi, Sultan otoritesine karşı gösterilen her türlü bireysel ayrıcalığın cezalandırıldığını, bu yolla merkeziyetçiliğin ne denli titizlikle korunduğunu gösterir. Ancak anlatıcı bu durumu aynı zamanda bir bahaneyle ilişkilendirerek Osmanlı yönetiminin bazen meşruiyet sınırlarını keyfî olarak esnettiğine dair eleştirel bir bakış da sunmaktadır (T.V., 1828, №16. (01)). Bu da Osmanlı'daki iktidar yapısının çok boyutlu yorumlanmasına olanak sağlar (Duman, 2023, 665). Ahmet Paşa'nın bizzat inşa ettirdiği bu yapı, onun şahsında Osmanlı yöneticilerinin dinî, sosyal ve kültürel hayata etkisini de simgeler. Paşa'nın sadece bir idareci değil, aynı zamanda bir vakıf kurucusu, yani şehirleşmeyi ve toplumsal hizmeti önceleyen bir figür olarak konumlandığı anlaşılmaktadır.

3.2. Ahıska Ahmediye Medresesi'nin Kültürel Önemi ve Osmanlı İlmiyesine Katkısı

Ahıska'daki Ahmediye Medresesi, Osmanlı'nın doğu sınır hattında kurmuş olduğu en önemli ilmî müesseselerden biridir. Sankovski'nin gözlemlerine dayanan betimlemeler, bu medresenin yalnızca bir eğitim kurumu değil; aynı zamanda bir kültür, kimlik ve bilgi üretim merkezi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (T.V., 1828, №16. (01)). Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezden uzak bölgelerinde bile yüksek düzeyde ilmî yapılanmalar kurma gayreti, Ahmediye Medresesi örneğinde somut bir karşılık bulur. Medrese'nin hemen bitişiğinde yer alan zengin kütüphane, hem eğitim içeriğinin çeşitliliğini hem de kurumun ilmiye sınıfı yetiştirme misyonunu yansıtan temel bir yapıdır (Bakıhanov, 1983, 270).

Medrese'nin iki katlı yapısı ve sütunlarla desteklenen galeri sistemi, fiziksel mekânın da yüksek öğretime uygun bir şekilde tasarlandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Sankovski'nin belirttiği üzere bu kurumun Erdebil gibi İran ilim merkezlerinden farklı olarak sistemli ve daha rasyonel tedrisata dayalı bir yapıda olması, Osmanlı'nın eğitim felsefesinin pratikteki yansımasını göstermektedir (T.V., 1828, №16. (02)). Bu sistematik yapı, ilmiye sınıfının yalnızca bölge medreselerinin varlığını sürdüren geleneksel ulema topluluğu değil, aynı zamanda hukuki ve idari görevleri de yürütecek düzeyde donanımlı yetişmesini mümkün kılmıştır (İşpirli, 2000, 22/141). Sankovski'ye göre Ahmediye Medresesi, Osmanlı'nın sınır vilayetlerinde bile yüksek seviyeli ilmî üretim gerçekleştirebildiğini, ilmiye sınıfını sadece merkezde değil taşrada da şekillendirdiğini ve bu suretle devletin dinî, hukuki ve kültürel sürekliliğini sağlama gayretinde olduğunu gösteren önemli bir yapıdır. Bu yönüyle Medrese, yalnızca bir eğitim kurumu değil, aynı zamanda Osmanlı medeniyet inşasının taşradaki temsili olarak değerlendirilebilir (T.V., 1828, №16. (02)).

3.3. Kütüphane: Osmanlı İlmî Geleneğinin Sınırdaki Merkezî Yapılanması

Ahıska'daki Ahmediye Medresesi'ne ait Kütüphane, Osmanlı ilmî geleneğinin taşrada nasıl kurumsallaştığının açık bir göstergesidir. Sankovski'nin anlatımıyla bu Kütüphane, sadece bir kitap deposu değil, aynı zamanda çok disiplinli bir tedrisat merkezidir (T.V., 1828, №16. (03)). Metinde dikkat çeken en önemli hususlardan biri, Ahıska Medresesi'ne bağlı olan zengin kütüphanenin sistematik şekilde Ruslar tarafından yağmalanmasıdır (Hacılı, 1992, 12). Bu durum, bir kültürel soykırımın veya "epistemik şiddetin" (bilgiye yönelmiş tahakkümün) açık örneğidir. Kitaplara yalnızca fiziksel olarak el konulması değil, aynı zamanda onların ait olduğu ilim geleneğinden kopartılarak başka bağlamlara taşınması, kültürel belleğin silinmesine yönelik stratejik bir hamle olarak değerlendirilmelidir (Niyazov, 2016, 29).

Ahmediye Medresesi Kütüphanesi'nde bulunan eserler; Medrese'de kelam, fıkıh, tefsir, mantık, dil bilim, matematik, astronomi ve felsefe gibi disiplinlerde çok yönlü bir müfredatın varlığına işaret etmektedir (Niyazov, 2016, 29). Sankovski'ye göre bu disiplinler, Osmanlı ilmiyesinin klasik müfredat yapısını yansıtır. Özellikle Sibeveyh'in dil bilgisi çalışmaları, Fahreddin Razi'nin tefsirleri, Kadı Beyzavi ve Zemahşeri gibi âlimlerin eserleri, medresede eğitim gören talebelerin yalnızca dinî değil, aynı zamanda entelektüel açıdan da çok yönlü yetiştirildiğini göstermektedir (T.V., 1828, №16. (03)).

Sankovski'nin Ahıska Kütüphanesi'ni Erdebil'deki Sefevî Kütüphanesi'yle kıyaslaması, Osmanlı-Safevî kültürel anlayışlarındaki farkı da açığa çıkarır (T.V., 1828, №16. (03)). Ahıska Kütüphanesi, sistematik olarak medrese eğitimine hizmet eden, pratik ve didaktik bir yapıya sahipken; Erdebil Kütüphanesi daha çok soylu/hanedan prestiji için kurulmuş, İran edebiyatı ve şiirine ağırlık veren, daha "estetik" bir koleksiyon barındırmaktadır. Bu kıyaslama, Osmanlı'nın eğitimi sistematikleştirme arzusunu yansıtırken, Safevîlerin daha mistik bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir.

3.4. Çarlık Rusyası'nın Kafkasya`da Kültürel Tahribatı

Sankovski'nin Rus askeri gözüyle yazdığı bu metin, Rusya'nın Kafkasya'daki ilerleyişinin yalnızca askerî olmadığını, kültürel bir işgal olduğunu da ortaya koymaktadır. Özellikle şu ifadeler dikkat çekicidir: "Vatanımın kütüphanelerini zenginleştirmek için bu türlü imkândan istifade etmemenin affı olmaz." (T.V., 1828, №16. (03)).

Metinde sık sık geçen "gâvur olarak ilk kez buraya çıktım", "Hilalin Rus toplarına hedef olması", "şehre kazandırılmış ganimet" gibi ifadeler, Rus işgalcilerin dinî-manevi sembolleri hedef alarak psikolojik üstünlük kurma stratejisini gözler önüne serer (T.V., 1828, №16. (04)). Ahmediye Camii'nin bombalanması ve hilalin düşürülmesi yalnızca bir askerî başarı değil, bir ideolojik zaferin ve Müslüman-Türk kimliğine karşı kazanılmış bir "medeniyet savaşı"nın simgesidir. Bu bakımdan anlatım, Rus askerî bürokrasisinin hem fiziki hem de kültürel yayılmacılığını (emperyalizmini) açığa vurur. Çarlık yönetiminin doğudaki İslami ilim merkezlerini birer bilgi kaynağı olarak sömürgeleştirme stratejisini gözler önüne sermektedir (Bakıhanov, 1983, 271). Ahıska kütüphanesinden 300 kitabın alınması, bir yandan Rusya'nın kendi akademik zeminini inşa etmek için "öteki"nin bilgisini devşirdiğini, öte yandan Osmanlı'nın bu sınır bölgelerindeki entelektüel mirasını yok ettiğini göstermektedir.

3.5. Osmanlı Usul-i İdaresinde İtaatkârlık: Ahmet Paşa Rivayeti Çerçevesinde

Kaleyi gezen Sankovski, demir kapıdan girdikten sonra caminin sağında Türk Paşalarının dinlendiği küçük bir oda bulunduğunu, aynı tarafta biraz önde ise orta yerde etrafı çevrili boşluk bir toprak arazide iki türbe olduğundan bahsetmektedir. Onlardan birinin mezar taşında Türkçe "Burada Vezir Hacı Ahmet Paşa metfundur 1173" yazısı bulunduğunu, onun yanında da aynı kişinin (Ahmet Paşa'nın) eşi Ayşe Hanım'ın kabri olduğunu kayda almıştır (T.V. 1828, №16). Kale'nin 2012 senesinde son restorasyonunda bu iki türbe dikkate alınmadığı gibi Sankovski'nin bu saygınlığı da hiçe sayılmıştır.

Ahmet Paşa'nın ölümüne dair Sankovski'nin anlattığı rivayet, sadece kişisel bir trajedi değil, merkezi otorite ile taşra yönetimi arasındaki gerilimin de yabancı gözü ile anlatılmasıdır. Paşa'nın mahfilde yalnız ibadet etmesinin Sultan'a has bir ayrıcalık olduğu ve bu nedenle idam edildiği söylencesi, Osmanlı'daki hiyerarşik düzenin ne denli disipline tabi olması ile birlikte Sankovski'nin nazarında ne denli katı olduğunu gösterir (T.V., 1828, №16. (04)). Ancak metinde daha sonra belirtilen, 1802'deki yerel paşaların Sultan'ın ordusunu mağlup etmesi, bu merkezî itaate karşı gelişen bir yerel ayaklanmayı göstermektedir. Bu bağlamda, Ahıska'daki Osmanlı otoritesinin zamanla zayıfladığını ve Çarlık Rusyası'nın bu boşluğu nasıl doldurduğu da dikkatle analiz edilmelidir. Metnin sonlarına doğru çizilen manzara -yıkık cami, çaresiz Türkler, beyaz çadırlar, dumanlar ve savaş alanı- bir medeniyetin yıkımını, daha doğrusu, bir halkın aşağılanmasını gözler önüne serer (T.V., 1828, №16. (04)). Anlatıcının, yıkılmış hilal ve dağılmış cami manzarasına karşı yaşadığı içsel ikilem ve saygı duruşu, kültürel yıkıma karşı duyulan insani bir empati örneğidir. Bu anlatım, Müslüman toplulukların modern dönemde maruz kaldığı fiziksel ve manevî yıkımın bir temsilidir ve Ahıska örneği, bunun mikro tarihsel bir tecrübesi olarak değerlendirilebilir.

4. "*Ahıska Mescidi ve Kütüphanesi*" Makalesinin Tercümesi

Ahmediye adı ile bilinen Ahıska'nın merkez camisi bu şehrin *harikulade* yapıtlarından biridir: Asya yapılarından ibaret tuhaf labirentlerin ve iç kalesinin dişli duvarları arasında -Avrupa mimari sanatının eseri olan- ihtişamlı altın kubbeler yükselmektedir. Kubbelerin üstü şehir etrafını kuşatmış ağır silahlarımızın hedefi tam vurmuş bombaların dağıttığı izlerle örtülüdür. Bazı yerlerde dağılmış, bazıları yerinden koparılmış Müslüman hilalleri, Rusya silahının gücü ile yenilmiş Osmanlı hükümranlığını göstermektedir. Ahmediye Mescidi ve etrafındaki yapılar yontulmuş taşlarla yapılmıştır. Geniş kale kapıları cami avlusuna girişi sağlıyor. Kapının sağ tarafında mahbese benzer küçük bir kulübe var. Türk Paşaları kuşatma zamanı tehlikelerden bu barınakta korunmuş, burada dinlenmişlerdir. Biraz ileride yine kapıya yakın o tarafta çitle çevrili küçük bir yerde iki mezar taşı bulunmaktadır. Onların birinin üzerinde Türkçe sözlerle şöyle yazmaktadır: "*Bu mezarda 1173 senesinde vefat etmiş Vezir Hacı Ahmet Paşa defnedilmiştir.*" Diğer mezar taşı Paşa'nın karısı Ayşe Hanım'a aittir.

Ahmediye Camii'nin temeli Ahmet Paşa tarafından hicri-kameri takvimle 1161 senesinde atılmış ve adı bu Paşa'nın şerefine anılmıştır. Avlunun ortasında bir fıskiye bulunmaktadır. Mescid'e ibadet için gelenler fıskiyede Müslüman âdeti üzere abdest alırlardı. Bu fıskiye aynı zamanda iç kaleye su temin eden tek su kaynağıdır. Mabedin girişi dört sütunla desteklenmiş döşeme ile süslüdür. Rivayete esasen bu caminin Konstantinopol'daki kutsal Ayasofya camisine benzer inşa edildiğine inanılmaktadır. Kusursuz dış görünümü ve düzgün konumu bu yapıyı Asya şehrinin olağan dışı anımı yerine çevirmektedir. Mabedin iç duvarlarında Kuran'dan birtakım yazılar dışında, diğer Müslüman camilerindeki gibi bir süsleme yoktur. Karşı tarafta mihraba benzer yeşil renge boyanmış bir yer var. Biraz solda ise sütunların üzerinde müezzin için bir yer ayrılmıştır. Buraya cami dışından özel bir girişle ulaşmak mümkündür. Ahıska'da dolaşan bir rivayete göre bu şerefli yeri ibadet zamanı sadece Ahmet Paşa kendisi kullanmaktaydı. Dahası, söylenen o ki onun ölümüne bu ayrımcılık sebep olmuştur. Şöyle ki, böyle bir şan ve şeref yalnızca Sultan'a mahsus iken Ahmet Paşa bunu kendine mal ettiği için idam edilmiştir. Lakin dikkat edilirse anlamak kolaydır ki, bu davranış herhangi bir siyasi niyet için sadece bahane olmuştur, nasıl ki bu Türk müstebitliğine has bir durum idi. Buna rağmen Ahmet Paşa şan ve şerefle defnedilmiştir. Bu rivayet şunu sübut etmektedir ki, 60 yıl önce Türk Paşaları Asya'da şimdikilerden daha çok kendi Sultanlarına itaat edip boyun eğmiştirler. Çünkü Rusya kumandanlığının Gürcistan'ı idare etme tarihinden de görüldüğü gibi artık başkumandan Sisianov'un idaresi döneminde, 1802 yılında Divan'dan uzakta kalan Paşalar Sultan hakimiyetinin kendi üzerlerindeki baskısını kabul etmemişlerdir ve bu yakın zamanlarda meşhur Pehlivan Paşa, Sultan tarafından Ahıskalıları cezalandırmak için gönderilen orduyu tek başına kendi 30 bin kişilik askeri ile bozguna uğratmıştı.

Mabede girişin sağ tarafında yüksek bir minare inşa edilmiştir. Bu minare binanın inşası için kullanılan taşlardan yapılmıştır. Ben minarenin içinde yükselen dar basamaklarla yukarıya doğru çıktım. Basamakların kıvrılarak yukarıya götürdüğü duvarın üst kısmı oraya düşmüş, bombanın patlaması neticesinde dağılmıştı. Bomba Mescit'in en yüksek kısmına isabet ederek kubbenin üstündeki hilali, demir çitlerin yarısını mahvetmiş ve Mescit'in içini dağıtmıştı. Bu hilal nişanesi teslim olmuş şehirden elde edilen diğer ganimetlere eklenmiştir. Minarenin en tepe noktasına geldiğimde aklımdan geçen şey şu oldu, belki de ilk defa idi ki gâvur bir insan olarak ben bir müddet evvel 250 sene boyunca azameti ve kudreti ile dillere destan olmuş Ahıska Müslümanlarının ibadete çağrıldıkları yere çıkmıştım. Pür dikkat çeşitli eşyalara bakakalmıştım. Uzaklarda boşta kalmış bataryalar karaltı gibi görünmekteydi. Şehrin kenarında kurulmuş kamp, beyaz çadırları ile dikkat çekiyordu. Şehirde büyük bir açıklıkta hâlâ dumanı çıkan harabelerin arasında ümitsiz ve çaresiz gezen Türkler görünmekteydi. Biraz uzakta savaşta helak olan Rusların, üstünde haç dikilmiş kabirleri dikkat çekiciydi. Ben dalgın düşüncelerimden ayrıldım. Ancak söyleyin, bu tür manzara kimin hislerini altüst etmez ki? Minareyi terk ederek arka tarafta olan diğer avluya geçtim. Ahmediyye Mescidi'nin yerleştiği arazi doğu ve güney taraftan taştan ve yeteri kadar güzel inşa edilmiş duvarla çevrelenmişti. Kuzey taraftan kale duvarı batıdan ise Asya Türkiye'sinde meşhur olan Ahıska Lisesi'nin (Medresesi'nin trc.) duvarları yükselmekteydi. Duvarla çevrili mekânda yükselen mabet burayı iki ayrı avluya ayırmaktaydı: Biri mescit arazisi, diğeri ise medreseye aitti. Tedris kurumunun yerleştiği bina iki kattan oluşmaktadır. Her bir kat da uzun sıra odalardan ibarettir, üst kat odaları kubbe ile örtülmüş galeri şeklindedir. Bu galeri aşağıdan esrarengiz sütunlarla tutunmaktadır. Bu sütunlar Toskana düzeni üslubunda dikilmiş ve bronz kornişlere maliktir.

Ahıska Lisesi'nde o dönemin en iyi doğu kütüphanelerinden biri yerleşmekteydi. Bu kütüphane Ahmet Paşa'nın gayretleriyle toplanmış ve zenginleşmişti. Bu kütüphanede 600 kadar yazma ve matbu kitaplar bulunmaktaydı. Vatanımın kütüphanelerini zenginleştirmek için bu türlü imkândan istifade etmemenin affı olmaz, bağışlanmaz hata olurdu: Bu kütüphaneden 300 kitap seçilerek alınmıştır.[5] Ama yine de Ahmediyye Mescidi'nin dinî hizmeti ve Lise'nin faaliyeti için yetecek kadar derslik ve kitap bırakılmıştır. Ahıska'da bulunan kitaplar arasında en kıymetlisi "*Kitap-ı Sibev*"in (*Arapça dil fonetiği ve retorik esasları*) birinci cildi oldu. Bu kıymetli yazma eser hakkında kaydedilenlerden de görülmektedir ki eser 567 senesinde yazılmıştır. Yazma eserin bir diğer nüshası hicri 389 senesine aittir. Yani Ahıska'da elde edilen "*Kitap-ı Sibev*"in nüshaları 697 sene önce yazılmıştır. Bu yazma eserlerden ve kitaplardan başka Ahmediye Mescidi'nden de birtakım kitaplar alındı. Onlar şunlardır: Kuran-ı Kerim'in üç yazma nüshası. Nüshalardan birinin çok güzel yazısı ve süslemeleri göz kamaştırıyor. Tefsir (Kuran-ı Kerim şerhleri) konusunda meşhur eserler: "*Kadı Beyzavi*", "*Keşşaf*", "*İmam Fahri Razi*", "*Ebusaid*", "*Dürrü-l Mensur*" ve sairdir. İlahiyat alanında diğer eserler: "*Şerhu İşarat*", "*Hallu Müşkilat*" ve "*Şerh-i Akaid*" Arapçaya tercüme edilmiş "*Zebur*". Bununla birlikte "*Tehzib*", "*Şerhu Hiyali*", "*Kazmir*" ve sair felsefi eserler, bir takım kanunnameler ve mahkeme sicilleri, Hanefi Mezhebi hukuk literatürü, (onlar içerisinde VII. asırdaki halifeler döneminde Bağdatta yaşamış Ömer ictihatlarına dayalı dört mezhep fıkhından biri olan Ebu Hanife fıkhı) ve sair; bundan başka -"*Hülasetü`l-Fetava"*, "*Müinul Hükam*", "*Bahrul-Fitva*" ve "*Şiratü`l-İslam"*; yukarıda bahsi geçen "Sibeveyh"ten başka- dil bilimi kitapları "*Şerhi-Cami*" (gramer kuralları) ve "*Mütavvel*" (Arapça retorik kuralları), "*Mecmeü`l-Azkar"* (zikir mecmuası) ve Arap ve Türk leksikolojisi, aynı zamanda "*Kamus*", "*Ahter-i Kebir"* vesair; tarih kitaplarından: "*Tarih-i Reşid*", "*Siyer-i Kebir"* (Türk tarihinin esas hadiseleri) gibi kitaplar da alındı. Bu kitaplarda son yıllarda meydana gelmiş hadiselerden de bahsedilmektedir. Bu kitap Ahıska Kütüphanesi'ne Sultan Mahmud tarafından hediye edilmiştir. "*Şemailü`n-Nebi*" (Peygamberin özelliklerinin tasviri), "*Şevahidü`n-Nübüvve*" (Peygamberin kutsal tarihi (*mucizeleri, trc*), onun ashabı ve evi hakkında). Şiir: Arap belagati "*Kaside-i Bürde*", Fars "*Hafiz*" eserleri, Arap şiir mecmuası ... ,

[5] Petersburg'a götürülmüş kitapların listesi için bakınız: Ahmed Niyazov "*Ahıska Ahmediye Kütüphanesi*", Medeniyet Sanat, İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 2, 201 s 27-46.

Türk şiir kitapları ve yazmaları "*Rahib"* ve "*İsabit"* vesair alındı. Ahmediye Camii'nde büyük âlimler tarafından, İran'da ve özellikle de Erdebil Kütüphanesi'nde aranan lakin bulunmayan birçok edebî ve ilmî kitaplar bulunmuştur: "*Enveru`t-Tenzil*", Kadı Beyzavi'nin eseri, 2) "*Keşşaf"*, 3) "*Şakaiku`n-Numaniyye*", 4) "*Ahter-i Kebir*", 5) "*Hafie*" izahla birlikte, 6) "*Gülistan*" -izahlı- Sadi'nin eseri, 7) "*Tarifat*", Seyid Şerif'in eseri, 8) "*Kitab-ı Siyase*", Arestot İsa'nın eseri. Ahıska'da elde ettiğimiz Kütüphane hat sanatı bakımından Erbedil Kütüphanesi'yle kıyaslanamaz. Ancak faydası bakımından üstünlüğü büyüktür. Erdebil Kütüphanesi'nin kitaplarının büyük kısmı yalnız Farsça yazılarak sadece tarihçi yazarlar ve şairlerin eserlerinden ibarettir. Aynı zamanda Kütüphane bir sistem esasında değil gelişigüzel toplanmıştır. Lakin Ahıska Kütüphanesi, ilmiye sınıfına hitap etmekte ve bir tedris müessesesinde kullanılabilecek tüm dersleri ihtiva eden seçkin kitaplar sunmaktadır: İster gramer, retorik, dil bilim kuralları, matematik, astronomi, felsefe, ilahiyat, hukuk/fıkıh, muhakeme hukuku ve ister diğer alanlarla ilgili olsun. Bu kitapların çoğu Arapça yazılmıştır ve bu da Ahıska Kütüphanesi'nin diğer bir üstünlüğüdür. Çünkü Farslar, Türkler ve Tatarlar dillerini esas kök olan Arap diyalektinden benimsemişlerdir. Bu iki kütüphane arasındaki farkın büyüklüğü onlardan yararlanma sebeplerinden ve maksadından ileri gelmektedir: Erdebil Kütüphanesi "Sofiya (Sefevi, çev.) Hanedanlığı"nın Fars Hükümdarları tarafından ata-babalarının küllerinin korunduğu mescidini zenginleştirmek için kurulmuştur. Ahıska Kütüphanesi ise bu şehirde kurulan Medrese'ye faydalı olmak için tesis edilmişti. Mescit çıkışında Hacı Ahmed'in mezarının etrafında çevrili çitlere bakarken aklıma gelen şey beni burada durmaya mecbur etti. Bir müddet onun mezar taşını saygı ile seyrettim. Kader ona insanlara faydalı olma imkânı vermişti ve o, bu imkândan yararlanarak toplumun refahı için faydalı oldu: cehalet ise onu ölümle cezalandırdı, ancak onun adı gelecek nesillerin dilinde büyük saygı ile anılacak. Bu onun için şerefli bir ödül oldu, lakin kendi hazzı, şahsi çıkarları ve garezi için sahip olduğu şan, şeref ve makamı kötüye kullanan cahiller bunu anlama gücüne sahip değildir.

5. Sonuç

Ahıska, Osmanlı'nın doğudaki sınır şehirlerinden biri olmanın çok ötesinde, bir ilim ve medeniyet merkezi idi. Ahmediye Mescidi ve Kütüphanesi, bu işlevin somut tezahürlerindendi. Çarlık Rusyası'nın bölgeye nüfuz etmesiyle birlikte, sadece bir şehir değil, bir bilgi sistemi, bir kültürel dünya da tasfiye edilmiştir. Sankovski'nin notları, her ne kadar galip bir ordunun gözlemleri olsa da, bu ilmî ve dinî kaybın büyüklüğünü gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, Ahıska örneği üzerinden Osmanlı-Rus rekabetinin salt askerî değil, epistemik ve kültürel bir rekabet olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı'nın bu sınır bölgelerinde kurduğu ilim ve irfan müesseseleri, sadece dini yaymak için değil, aynı zamanda devletin zihinsel ve sosyal birliğini korumak için oluşturulmuştur. Bu yapıların yıkımı, bir yandan Osmanlı'nın çözülüşünü hızlandırmış, diğer yandan Rusya'nın bölgesel hâkimiyetini sağlamlaştırmıştır.

Ahıska, hem Osmanlı'nın sınır politikalarının, hem de Rusya'nın güney Kafkasya üzerindeki yayılmacı hedeflerinin kesiştiği bir noktadır. "Tiflisskiye Vedomosti" gazetesinde yayınlanmış bu metin, yalnızca bir cami, kütüphane veya paşa anlatımı değil, bir medeniyetin yok oluş sürecine dair kayıt altına alınmış canlı bir tarih belgesi niteliğindedir. Çarlık Rusyası'nın askerî gücü, Ahıska'daki simgesel İslami yapıları ve kurumları hedef alarak Osmanlı'nın dinî ve kültürel etkisini silmeyi, aynı zamanda bölgedeki Müslüman-Türk nüfusu teslim alma ve asimile etme amacını gütmüştür. Ancak metindeki detaylı anlatım, aynı zamanda Ahıska Türklerinin ilmî ve kültürel gelişmişliğini, ilim ehline ve kurumuna verdikleri önemi ve kendi içlerindeki hiyerarşiye duydukları saygıyı gözler önüne serer.

Son olarak, Sankovski'nin Ahıska özelinde Osmanlı imgesini Rus imparatorluk bakış açısıyla karşılaştırmalı ve özet hâlinde birkaç cümle ile sunacak olursak şöyle özetlemek mümkündür:

1. Osmanlı hâkimiyetini Müslüman hilalleri ve dinî semboller üzerinden tasvir ederek, onların Rus ordusu tarafından yenilgiye uğratıldığını vurgulamaktadır.

2. Osmanlı yönetimini despotik ve baskıcı bir müstebitlik olarak görür; Paşaların Sultan'a mutlak bağlılığını eleştirel biçimde aktarır.
3. Ahmet Paşa'nın idamını, Osmanlı'daki keyfî ve siyasi bahanelere dayalı yönetim anlayışının bir göstergesi olarak sunar.
4. Osmanlı'nın ilmî ve kültürel mirasını kabul etse de bunu daha çok Rusya'nın ele geçirdiği ganimetler bağlamında değerlendirir.
5. Genel olarak ise Osmanlı'yı gerilemiş, baskıcı ama tarihî bir ihtişama sahip bir güç olarak yansıtır.

Extended Abstract

Introduction

This study is based on a contemporary analysis of an article published in the newspaper *Tiflisskie Vedomosti* that discusses the topic of the "Ahiska Mosque and Library," which can be regarded as a reflection of Ottoman–Russian cultural and intellectual interaction in the nineteenth-century Caucasus. The main objective of this research is to reveal how the religious, cultural, and social institutions in Akhaltsikhe (Ahiska) were depicted in this Russian-language text and to identify the discursive strategies through which these representations were constructed within the political and ideological atmosphere of the period. The article in question is significant not only for understanding the cultural identity of the Muslim-Turkish community in Ahiska but also for examining the Russian Empire's discourse of the "civilizing mission" in the Caucasus. In this context, the study not only analyzes a historical text but also seeks to deconstruct nineteenth-century press language, cultural representations, and orientalist perceptions.

Methodology

The research employs a qualitative textual analysis approach. The primary source of the study is the original Russian-language article published in *Tiflisskie Vedomosti*. The text is examined using linguistic analysis, content analysis, and historical contextualization. A three-tier analytical framework is adopted in the study:

1. Linguistic level – focusing on lexical choices, adjectives, cultural descriptions, and imagery;
2. Historical level – examining the political context of the period, the Russian Empire's Caucasian policies, and reflections of Ottoman–Russian relations;
3. Ideological level – analyzing the discourse of the "civilizing mission," orientalist perspectives, and representational strategies concerning religious institutions.

Findings

The analysis demonstrates that the Russian journalistic tradition portrayed Islamic institutions in Ahiska as "archaic," "backward," yet "reformable" structures. Although the depictions of the mosque and library appear neutral on the surface, the underlying discourse reveals orientalist and colonial undertones. The Ahiska Mosque is described as an "old but magnificent building," while the library is characterized as "orderly yet limited." Such portrayals implicitly suggest that Islamic knowledge production remained "restricted and traditional," thereby constructing a rhetorical foundation for the Russian Empire's claim to bring modern education, science, and administrative order to the region.

Another notable finding concerns the relationship between language and identity. The journalist observes that the people of Ahiska speak Turkish and use Arabic in religious education, but presents this as a sign of "cultural isolation." This perspective serves as a tool for legitimizing the Russian

administration's notion of "modernizing the native population." In the section on the library, the Islamic scholarly tradition is described through expressions such as "old manuscripts" and "ancient scripts," framing it as an archaic domain, whereas Russian modernity is associated with "order," "enlightenment," and "progress." Thus, the text functions as a piece of propaganda that redefines the balance of cultural power in the Caucasus through the discourse of knowledge.

Nevertheless, the article also highlights the mosque's and library's role as "unifying elements" within the local community. This emphasis indicates that the Russian authorities recognized the social influence of religious institutions and sought to channel that influence as part of their governance strategy.

Conclusion and Discussion

The study reveals that representations of Muslim societies in the nineteenth-century Russian press were not purely descriptive but served to construct a discourse of power. The example of the "Ahiska Mosque and Library" demonstrates that cultural institutions were reinterpreted within the framework of the Russian "civilizing mission." This discourse, as Edward Said suggests in his theory of Orientalism, rests upon the logic of "controlling the East through knowledge." The expressions in the newspaper portray the institutions embodying Ahiska's historical memory as "in need of modernization," thereby legitimizing a policy of cultural assimilation. Another dimension of the discussion concerns the cultural continuity and resilience of Muslim identity in the post-Ottoman Caucasus. Although the Russian press presented this identity as a "relic of the past," institutions such as mosques and libraries helped sustain the local community's sense of identity. This demonstrates that Ahiska continued to serve as both a religious and cultural center until the late nineteenth century.

Recommendations

The analysis suggests that nineteenth-century press materials should be viewed not merely as historical documents but also as reflections of ideological structures. Based on this conclusion, several recommendations can be made for future research:

1. Comparative media studies should be conducted to examine how Muslim communities were represented in the Ottoman, Persian, and Russian press of the same period.
2. The transformation of religious and cultural institutions in Ahiska during the modernization process should be explored in greater depth using local sources and archival materials.
3. Interdisciplinary studies should investigate the influence of nineteenth-century Russian journalism and orientalist discourse on contemporary postcolonial identity debates.
4. The current state of Ahiska's cultural heritage institutions should be assessed in terms of historical continuity and incorporated into cultural preservation policies.

In conclusion, the article Ahiska Mosque and Library published in the newspaper Tiflisskie Vedomosti is not merely a local historical document but also a text that helps illuminate the dynamics of cultural hegemony in the nineteenth century. Such studies have the potential to shed light on contemporary cultural policies by critically re-evaluating past modes of knowledge production.

Kaynakça / References / Литература

AKAK: Aktı Kavkazskoy Arheografiçeskoy Komissii (1878). Tom VII, Tiflis.

Bakıhanov, A. K. A. (1983). *Soçineniya, zapiski, pis'ma*.

Brosset, M.F. (1849). *Histoire de la Georgie*.

Çelebi, E. M. (1898). *Seyahetname*, Dersaadet, I-II.

Çobanoğlu, A. V. (2002). Külliye, *Diyanet İslam ansiklopedisi*, C. XXVI.

Duman, N. A. (2023). Osmanlı Devleti'nde iktidarın meşruiyeti üzerine, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt 78, No. 4, 2023, s. 663-686.

Gümüş, N. (2019). "Ahıska tarihine kısa bir bakış", *Ahıska bölgesindeki Türk İslam mimari yâdigarları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yurtdışı Türkleri ve Akraba Toplulukları Başkanlığı Yayınları, 15-19.

Hacılı, A. (1992). *Gəribəm bu vatanda (Ahıska Türklerinin etnik medeniyeti)*.

İşpirli, M. (2000). İlmiye, *Diyanet İslam ansiklopedisi*, C. XXII.

Marr, N. L. ve Briere, M. (1931). *La Langue Georgienne*.

Mustan Dönmez, B., K. İlgar ve S. Polat (2020). Kültürlenme olgusu bağlamında Erzurum'da yaşayan Ahıska türklerinin müzik kültürü, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 29, 155-175.

Niyazov, A. (2016). Medeniyet sanat, *İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2016, 27-46.

Rásonyi, L. (1996). *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Yayınları.

T.V.: Tiflisskiye Vedomosti (Тифлисския Ведомости) (1829). №16 (01-05); №23; №51; №52.

Vateyşvili, D. L. (1973). *Russkaya obşçestvennaya mısl' i peçat' na Kavkaze*.

Zertsalov, G.V. (1941). *Bibliyografiya russkoy periodiki Gruzii,* Ç-1, (1828-1920), I-VI.

Zhuzhunadze, B. (2018). Meskhetian Folk Songs – From Polyphony To Monophony, *In: The proceedings of 8TH International Symposium on Traditional Polyphony*. Tiflis. Pp. 340-345.

Ekler; Ek 1.

"Тифлисския Ведомости" (Tiflisskiya Vedomosti) № 16

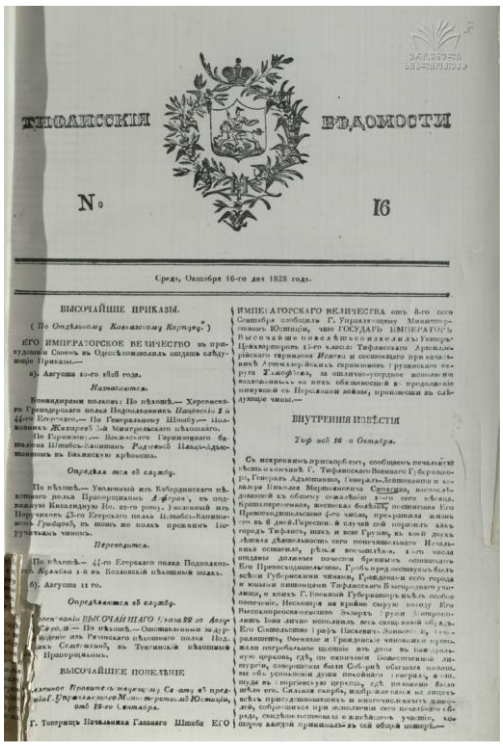
ТИФЛИСКІЯ ВѢДОМОСТИ

№ 16

Среда, Октября 16-го дня 1828 года.

ВЫСОЧАЙШІЕ ПРИКАЗЫ.

ВНУТРЕННІЯ ИЗВѢСТІЯ

ЗАГРАНИЧНЫЯ НОВОСТИ.

Etik Kurul Kararları / Ethics Committee Decisions / Решения этического комитета

Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Ethics committee approval is not required for this study.

Для данного исследования не требуется разрешение этического комитета.

Yayın Etiği Beyanı / Publication Ethics Statement / Заявление о публикационной этике

Bu makalenin planlanmasından, uygulanmasına, verilerin toplanmasından verilerin analizine kadar olan tüm süreçte "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

All the rules specified in the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" have been complied with in the whole process from the planning of this article to its implementation, from data collection to data analysis. None of the actions specified under the title of "Actions Contrary to Scientific Research and Publication Ethics", which is the second part of the directive, were not carried out. During the writing process of this research, scientific, ethical and citation rules were followed; No falsification was made on the collected data. This work has not been submitted for evaluation to any other academic publication medium.

Все правила, указанные в «Директиве по этике научных исследований и публикаций в высших учебных заведениях», соблюдались на протяжении всего процесса — от планирования и реализации данной статьи до сбора и анализа данных. Ни одно из действий, перечисленных во втором разделе Директивы «Действия, противоречащие этике научных исследований и публикаций», не было совершено. В процессе подготовки данного исследования соблюдались научные и этические нормы, а также правила цитирования; данные не фальсифицированы. Данное исследование не направлялось для оценки в другие академические издания.